

экстралингвистическая информация об объекте.

Проведенное исследование подчеркивает перспективность изучения ономастического поля со значением святости для определения топонимической составляющей национальной картины мира.

Список литературы

1. Мезенко, А.М. Отэклезионимные урбанонимы как имена собственные, соотносимые с категорией святости / А.М.Мезенко // Материалы международного методического семинара “Витебщина и Смоленщина в языковых и культурных контактах: история и современное состояние”. Выпуск 2 (Смоленск, 1 декабря 2011 года). – Смоленск: СмолГУ, 2011. – С. 74–78.
2. Піваварчык, І.В. Сакральная тапанімія Гродзеншчыны / І.В.Піваварчык // Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння: зб.наук.арт. / рэкал.: В.Д.Старычонок, Д.В.Дзятко (адк.рэд), Н.А.Радзіваноўская і інш. – Мінск: БДПУ, 2011, – С. 212–214.

АБ ХАРАКТАРЫ ЎСТАРЭЛАЙ ЛЕКСІКІ Ў ЛЕГЕНДЗЕ МІРАДЖ З КІТАБА ХІХ СТ.

*В.І. Несцяровіч
Віцебск, УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”*

Матэрыялам для дадзенай публікацыі паслужыла легенда аб міраджы¹ з Кітаба² А.Хасяневіча (1832).

Мірадж – усходні фальклорны твор, запісаны ў арабскаалфавітным манускрыпце па-старатурэцку і сінхронна – па-беларуску. У беларускай копіі, выкананай размоўнай беларускай мовай, налічваецца 6175 словаўжыванняў, з іх лексем – крыху больш за 1000. Невялікую частку слоўніка складаюць рэлігійныя (мусульманскія) тэрміны, але калі мець адпаведнае ўяўленне пра ісламскую дактрыну і міфалогію, дык тэкст чытаецца і ўспрымаецца дастаткова лёгка.

Разам з тым то тут, то там адзначаецца лексіка, якая ў сучаснай беларускай мове ўжо не ўжываецца і з пазіцыі сучаснага стану мовы належыць да разрады архаічнай. Паводле лексіка-тэматычнай прыналежнасці ўстарэлая лексіка ў легендзе розная і абазначае абстрактныя паняцці (*расказанне, прыказанне, расказ ‘загад, воля’, паслуга ‘павіннасць’, прычына ‘заступніцтва’, абетніца ‘абяцанне’*), назвы асоб (*прычынца ‘заступнік’, ваявода ‘гаспадар, начальнік’, пасэл ‘пасланнік’, міласнік / мілоснік ‘любімец’, халап ‘раб’, белаглова ‘замужняя жанчына’, лгар ‘лгун’, шалбер ‘ашуканец’*), назвы ўпрыгажэнняў (*перл ‘жамчужына, жэмчуг’, яхант ‘рубін’, имарагд ‘ізмурод’, бакшыт ‘дарагі камень’, акык ‘агат’, мерджан ‘карал’*), прадметы, рэчы (*каберац ‘дыван’, скарб ‘грошы’*) ды інш. У колькасных адносінах да ўсяго лексічнага корпуса легенды архаічная – з пазіцыі сучаснага стану мовы – лексіка складае прыкладна 11%. Гэтую акалічнасць варта ўлічваць пры перакладзе тэксту легенды на сучасную мову. **Актуальнасць** праведзенага даследавання заключаецца ў выяўленні характару ўстарэлай лексікі і яе тлумачэнні. Для збору і аналізу фактычнага матэрыялу выкарыстоўваліся **метады** суцэльнага выяўлення, апісальны, які ўключае назіранне і класіфікацыю, лексікаграфічны, інтэрпрэтацыйны, супастаўляльны.

Можна, аднак, сцвярджаць, што на момант стварэння кітаба (першая трэць ХІХ ст.) не ўсе пералічаныя, і тым больш у легендзе ўвогуле, словы мелі статус

архаізмаў. Напрыклад, лексема *перл* выкарыстоўваецца ў творах В.Дуніна-Марцінкевіча [1, с. 404], *каберац, паслуга* – у творах Я.Купалы [1, с. 207; с. 390]. Такую лексіку варта кваліфікаваць як архаізмы часу.

З ліку архаізмаў часу вылучаюцца таксама тыя, якія дэманструюць у кітабе сваю словаўтваральную прадуктыўнасць, што, магчыма, ускосна сведчыць пра знаходжанне лексем у актыўным слоўніку: *прычына* ‘заступніцтва’ – *прычынца* ‘заступнік’ – *прычыняцца* ‘заступацца, хадайнічаць’, *расказанне / прыказанне, расказ* ‘загад’ – *расказаць* ‘загадаць’.

Мова кітабаў, нягледзячы на пэўны кансерватызм перапісчыкаў, добра перадае характар моўнай сітуацыі, якая склалася ў Беларусі ў пачатку XIX ст. Так, знаходзіць сваё пацвярджэнне выказанне Я.Карскага, што беларус думаў па-беларуску, але імкнуўся гаварыць па-польску. Уплыў польскай крэсавай мовы на вусную мову тагачаснага беларускага насельніцтва ілюструюць і кітабы, колькасць польскамоўных (галоўным чынам перакладзеных з беларускай мовы) тэкстаў у кітабах к сярэдзіне XIX ст., як ні дзіўна, узрастае. Гэтым тлумачыцца пранікненне ў мову легенды паланізмаў (або лацінізмаў праз пасрэдніцтва польскай мовы), якія былі жывой з’явай у беларускай мове XIX ст. і якія з пазіцыі сучаснай мовы з’яўляюцца архаізмамі часу: *фрасавацца* ‘засмучацца, бедаваць’, *азнаймлене* ‘паведамленне’, *тэмпараваць* ‘заточваць’, *нівеч* ‘нішто’ (у фразеалагізме *у нівеч абярнуць* ‘знішчыць’), *паляцаць* ‘давяраць’, *кламлівы* ‘хлуслівы’, *пулк* ‘натоўп’, *статачна* ‘паважліва’, *уставічна* ‘пастаянна’, *мешкаць* ‘жыць’, *авоц* ‘плод’, *поўраз* ‘вяроўка’, *скрыдла* ‘крылы’.

У разрад архаізмаў часу трапілі лексемы, якія ў сучаснай мове з’яўляюцца вузкаўжывальнымі. Наведваючы рай, Мухамед бачыць прыгожы палац, адна частка яго плача, другая смяецца. У сказе *‘и направе и палеве ‘окна йест правица ѿмейецца левица плаче / і справа, і злева былі вокны. Правы бок смяецца, левы – плача (10862) словамі правица, лявіца абазначаецца ‘правы бок’, ‘левы бок’ адпаведна. У народна-дыялектнай мове правица – ‘правая рука’, лявіца – ‘левая рука’ [2, с. 61].*

Архаізмам часу з’яўляецца лексема *ступін / ступен* у значэнні ‘крок’, магчымае прачытанне якой можа быць як *ступінь / ступень*: *цэпер чув ‘азнаймлене йак ходзиц кажни ступин на мил дзевецдзесят иде / цяпер паведамлю, як ляцеў: кожны яго крок – дзевяноста міль (9762); кажни ступен пацсот год дароги хоц би дароги на ‘ери’ хадзене майо такоіе било / кожны крок на арш быў па пяцьсот год дарогі – такая хада мая была (11369). Параўн. таксама ступень – ‘шаг’ у слоўніку XIX ст. І.Насовіча [3, с. 620].*

Сярод выкарыстанай у легендзе лексікі сустракаюцца гістарызмы часу. Адным з іх з’яўляецца дзяслоў *мамчыць* – карміць грудзьмі чужое дзіця (пра жанчыну). Гэты дзяслоў – адгалосак даўняй традыцыі наймаць чужых жанчын для выкармлівання грудных дзяцей.

Выкарыстанне жанчын-карміцелек было з’явай распаўсюджанай са старажытных часоў у многіх усходніх і еўрапейскіх народаў. Вядома, што прарок Мухамед у дзяцінстве быў прыняты ў чужую сям’ю, меў некалькіх мамак (назваецца нават восем карміцелек) і малочных братоў. Увогуле Каран дазваляе мусульманскім сем’ям наймаць карміцельку для дзяцей ва ўзросце да двух гадоў, але пры гэтым патрабуе дастойнай аплаты яе працы (сура “Карова”, аят 233).

Была гэтая традыцыя і ў Вялікім Княстве Літоўскім. Праўда, хрысціянкам усё ж забаранялася гадаваць дзяцей у татарскіх сем’ях. Аднак гэтая забарона парушалася, татарская знаць усё роўна трымала чэлядзь і карміцелек-хрысціянак [4, с. 41].

У беларускім тэксце легенды мы знаходзім асуджэнне жанок-карміцелек. Прарок Мухамед бачыў іх пакуты ў пекле і перадае гэта наступным чынам: *потім іеішче варота ‘ачинилисе / сем пекел там мне йавно стало // там видзев ‘адзин полк жанок // за персци их завешани / с персцей их выходзиц замест малака сукравице кров // йа муве / што на свеце чинили // ‘енгел мувил / малако свайо прадавали // ‘усих их свайе дзеци били / свайе пакинувши / чужийе мамчили* (10661-5). Пераклад: Потым яшчэ вароты адчыніліся і сем колаў пекла паўсталі перада мною. Там бачыў адзін натоўп жанок, падвешаных за грудзі. З грудзей, замест малака, выцякае сукравіца-кроў. Я спытаў: Што яны на свеце рабілі? Анёл адказаў: Малако сваё прадавалі. У іх свае дзеці былі, свае пакінуўшы, чужых кармілі.

Лексема *мамчыць* адсутнічае ў беларускіх сучасных і гістарычных лексікаграфічных крыніцах. Не выключана, што яна з’яўляецца вынікам словатворчасці татарскіх перакладчыкаў. Такую асаблівасць яны неаднаразова дэманстравалі на беларускамоўных старонках арабскаалфавітных рукапісаў. Ва ўсякім разе выкарыстанне гэтага слова цалкам абумоўлена як зместам, так і стылістыкай тэксту. Яно сапраўды не фіксуецца ў Гістарычным слоўніку беларускай мовы, але, з другога боку, на яго магчымае існаванне ў беларускай мове ўскосна паказвае назоўнік *мамка* – жанчына, якая корміць грудзьмі чужое дзіця [5, с. 252], які ўжываўся ў старабеларускай мове. Слова ілюструецца прыкладамі з тэкстаў XVI–XVII стст., што дае надзейны матэрыял аб існаванні такой з’явы ў Вялікім Княстве Літоўскім, як выкарыстанне чужых мамак-карміцелек. Толькі к пачатку XX ст. гэтая традыцыя знікае як сацыяльная з’ява, а слова *мамка* адзначаецца паметай “устарэлае” [6, с. 214].

Мова беларускай часткі легенды то тут, то там адлюстроўвае спецыфіку ўсходняга ўкладу жыцця, у чым праяўляецца перакрываўванне славянскіх і ўсходніх этнамоўных традыцый увогуле. У гэтай сувязі можна адзначыць выкарыстанне этнаграфізмаў. Так, словы *міскаль*, *бардак*, якія ў старатурэцкім тэксце абазначаюць меру і ёмістасць, не перакладаюцца, а транслітуюцца: *кажнаго дня спушчайе два мискали пан бог тайе вади на четири часци падзелиц / Пан Бог кожнага дня два мискали тае вады [на зямлю спускае] і падзеліць для чатырох рэк (11767); кажни ‘у роце бардак держиц ‘у ‘адном ЗемЗем вада ‘а в другом кевсер / кожны ў руцэ збан трымае: у адным вада з Замзама⁴, а ў другім – з Каўсара⁵.*

Міскаль і бардак – словы, якія характарызуюць адметнасць матэрыяльнай культуры ўсходніх народаў. Міскаль – мера вагі ў туркаў, роўная 4,8 г., у іншых народаў Блізкага Усходу мае некалькі іншую вагу. Бардак – слова турэцкага паходжання, абазначае гліняны гаршчок з шырокім горлам [7, с. 126] ці збан, зроблены з медзі, крышталю або шкла.

Заклучэнне. Устарэлая лексіка, ужытая ў легендзе аб міраджы з Кітаба А.Хасяневіча, складаецца пераважна з архаізмаў і гістарызмаў часу, якія абазначаюць абстрактныя паняцці, назвы асоб, упрыгажэнняў ды інш. Выкарыстанне вузкаўжывальных (дыялектных) лексем і этнаграфізмаў, якія ўваходзяць у склад устарэлай лексікі, абумоўлена арыентацыяй перакладчыка(ў) і перапісчыка на мясцовыя гаворкі і захаванне ў копіі спецыфікі арыгінала. Архаізмамі часу варта прызнаць паланізмы, ужытыя пад націскам польскай крэсавай мовы, якія ў сучасную беларускую літаратурную мову не трапілі.

Спіс літаратуры

1. Струкава, С.М. Слоўнік архаізмаў і гістарызмаў (па творах беларускай

- мастацкай літаратуры і публіцыстыкі) / С.М. Струкава. – Мінск: Беларус. навука, 2007. – 655 с.
2. Крыўко, М.Н. З гаворак паўночнай Міёршчыны / М.Н. Крыўко, С.С. Панізнік // Народныя скарбы : Дыялекталагічны зборнік (Да 80-годдзя А.А. Крывіцкага) / рэд. Л.П. Кунцэвіч; Ін-т мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі. – Мінск: Права і эканоміка, 2008. – 388 с.
 3. Насовіч, І.І. Слоўнік беларускай мовы / І.І. Насовіч. – Мінск: Бел. Сав. Энцыклапедыя, 1983. – 792 с.
 4. Канапацкі, І.Б. Гісторыя і культура беларускіх татар : Вучэб. дапам. / І.Б. Канапацкі, А.І. Смолік. – Мінск: Бел. ун-т культуры, 2000. – 259 с.
 5. Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 17 / Склад. Т.І. Блізнюк і інш.; Пад рэд. А.М. Булыкі. – Мінск: Беларус. навука, 1998. – 365 с.
 6. Русско-белорусский словарь / Под ред. Я.Коласа, К.Крапивы, П.Глебки. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1953. – 788 с.
 7. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка / М.Фасмер. Т. 1 (А–Д): пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачев / Под ред. и с предис. Б.А. Ларина. Изд. 2-е, стер. – М.: Прогресс, 1986. – 576 с.

Слоўнік

¹Мірадж – ар. лясвіца, ступенькі. Легенда пра нябеснае падарожжа прарока Мухамеда да Боскага трона.

²Кітаб – ар. кніга.

³Арш – ар. прастол Бога.

⁴Замзам – свяшчэнны калодзеж у дварэ мячэці ў горадзе Мекка.

⁵Каўсар – ар. назва райскай крыніцы.

ВЫРАЖЕНИЕ БОТАНИЧЕСКОГО КОДА КУЛЬТУРЫ В УРБАНОНИМИИ СЛАВЯН

Ю.Л. Никитина

Витебск, УО «ВГУ им. П.М. Машерова»

Применение лингвокультурологического подхода в языкознании дает возможность рассматривать представления людей об окружающей действительности в виде культурных кодов. Коды культуры структурируют и классифицируют знание о мире в соответствующие разделы или области [1]. Одним из способов языковой реализации различных культурных кодов являются собственные имена внутригородских объектов.

Цель нашей работы – выявить особенности функционирования славянских внутригородских наименований, соотносительных с названиями растительного мира, и изучить особенности реализации ботанического кода культуры в урбанонимных текстах славян.

Материал и методы. Материалом исследования послужили названия внутригородских объектов на территориях Беларуси (Минск, Витебск, Брест), Польши (Варшава, Зелёна-Гура) и Болгарии (София, Пловдив). При анализе и статистической обработке материала были использованы описательный, сопоставительный, а также элементы статистического метода.

Результаты и их обсуждение. Для номинации внутригородских объектов в славянской урбанонимии всё чаще используются нарицательные имена существительные, обозначающие конкретные предметы и явления объективной действительности, относящиеся к растительному миру. Если исторически данную группу